

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ
ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ
ДО ПЕДАГОГІЧНО-КРАЄЗНАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ЯК АКТУАЛЬНА ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА**

У статті висвітлено причини, що актуалізували розробку проблем підготовки майбутніх учителів ЗНЗ до педагогічно-краєзнавчої діяльності.

Ключові слова: педагогічно-краєзнавча діяльність, підготовка майбутнього вчителя загальноосвітнього закладу до педагогічно-краєзнавчої діяльності.

Важливість забезпечення ефективної краєзнавчої підготовки майбутніх учителів загальноосвітніх навчальних закладів визначено в таких державних документах: Концепції національного виховання, Національній доктрині розвитку освіти, Концепції громадянського виховання, Концепції гуманітарного розвитку освіти в Україні, Концепції позашкільної освіти та виховання, Міжгалузевій програмі “Пізнай свою країну” тощо.

Методика краєзнавчої роботи передбачає врахування специфіки етнокультурного середовища певного регіону, підготовку й проведення уроків-екскурсій, краєзнавчих походів для ознайомлення учнів з культурою регіону, в якому вони живуть. При цьому максимально враховують інтереси учнів, яких залучають до самостійного планування тематики цих заходів, розробки маршрутів, добору краєзнавчого матеріалу, презентації результатів тощо. Це дає учням змогу обирати напрям краєзнавчої діяльності, який їх найбільше цікавить і відповідає схильностям, здібностям, професійним орієнтаціям. Під час краєзнавчої діяльності учні набувають інформаційних і самоосвітніх компетентностей, пов’язаних із роботою в бібліотеках, музеях, архівах, збираннях, обробкою та оформленням різноманітних матеріалів.

Використання вчителем на уроках краєзнавчого матеріалу допомагає розкрити загальні закономірності виучуваних явищ, збільшує інтерес до навчального предмета, поглиблює знання учнів про рідний край і розширює перспективи використання місцевих ресурсів для розвитку господарства даного регіону й країни в цілому.

Значна кількість учителів загальноосвітніх навчальних закладів у професійно-особистісному плані виявилися, на жаль, не підготовленими до педагогічно-краєзнавчої діяльності з учнями, у зв’язку із чим виникла нагальна потреба розробки нового підходу щодо професійної підготовки вчителів з урахуванням регіонального компонента.

Краєзнавство завжди цікавило філософів, соціологів, етнографів, істориків, географів, педагогів як феномен соціальної культури, що розкриває особливості засвоєння людьми унікального природного ландшафту, національної культури, володіє специфікою на рівні регіону (краю, області, міста, селища). Будь-який регіон з притаманними йому єдиними й відносно автономними соціальними, економічними та культурними умовами визначається значущими для його населення відомими історичними подіями, пам’ятками культури, персоналіями, ментальністю людей, які його населяють, духовними цінностями тощо. Тому

зростання ролі регіонального фактора призводить до необхідності вивчення регіону як самостійної соціокультурної одиниці. Геополітичні та соціально-економічні зміни, які відбуваються в Україні, свідчать про відносну самостійність суспільного й культурного розвитку регіонів. Відбувається інтенсивний розквіт регіоналістики (регіонознавства) – наукового напрямку, що має своїм предметом дослідження локальну територію (місцевість) як цілісне й безумовно неповторне за своєю сутністю явище.

Регіон – це частина країни, своєрідний соціум. Історичними та етнокультурними регіонами в Україні є Західна Україна (Галичина, Волинь, Закарпаття та Буковина, Полісся); Центральна Україна (або Наддніпрянська Україна) – це Київщина, Поділля, Полтавщина, Чернігівщина; Південно-Східна Україна (Слобідська Україна, Східна Україна або Донбас, Придніпров'я, Приазов'я, Північне Причорномор'я, Південна Україна, Крим). Географічні й соціально-історичні умови розвитку регіону утворюють просторово-часовий континіум, у межах якого соціокультурний феномен набуває певної специфіки, важливою ознакою якої є усвідомлення населенням того, що регіон – їх мала Батьківщина (рідний край). Адже високі поняття “Батьківщина”, “національна гідність”, “патріотизм” починаються зі знання людиною історії та культури свого села, міста, області, краю, в яких її коріння й сила.

Краєзнавчі дослідження останніми десятиліттями викликають особливий інтерес науковців, а саме: розширюються напрями краєзнавства (історичне, географічне, біологічне, літературне, музеєзнавство, педагогічне тощо), уточнюється його сутність, структура й функції, поглиблюється вивчення інститутів, центрів, лабораторій, кафедр краєзнавчого спрямування, взаємозв'язків краєзнавства та виховання (В.Ю. Голубченко, М.Ю. Костриця, В.С. Курило, Н.С. Побірченко, І.Ф. Прокопенко, П.Т. Тронько). Тенденціями, що призвели до перетворення краєзнавства в синтетичну науку, є: розробка питань методології краєзнавства, його історіографії, джерелознавчої бази, взаємодії з іншими спеціальними дисциплінами; збагачення й удосконалення функцій краєзнавства, поглибленого розуміння сутності та структури, об'єкта й предмета краєзнавства.

Вирішення завдань забезпечення пріоритетності розвитку освіти й науки в Україні вимагає ефективної підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників, здатних до творчої праці, професійного розвитку, освоєння й впровадження наукоємних та інформаційних технологій (Закони України “Про загальну середню освіту”, “Про вищу освіту”, Державна програма “Вчитель” тощо).

Важливим аспектом професійності педагога є його здатність до усвідомлення значущості педагогічно-краєзнавчої діяльності, яка дає змогу вирішити нагальну проблему національної педагогіки щодо осмислення здобутків і помилок української педагогічної теорії та практики за минулі століття. Педагогічно-краєзнавчу діяльність ми розглядаємо як фактор перетворення історико-педагогічних знань у загальнолюдську й педагогічну переконаність, а потім у дію, спрямовану на виконання ряду операцій з досліджуванним матеріалом за умов оцінювання педагогічних явищ і прийняття рішень, у мотиви професійної та громадської діяльності майбутнього вчителя.

Виходячи з пріоритетних напрямів підготовки майбутнього вчителя до педагогічно-краєзнавчої діяльності в умовах глобалізаційних змін, слід зазначити, що спрямованість освіти на гуманізацію, гуманітаризацію, фундаменталізацію педагогічного знання дає можливість викладачам вищих навчальних педаго-

гічних закладів створювати загальноукраїнське національно-духовне поле, у якому наповнюваність будь-якого навчального предмета краєзнавчим змістом має доцільність і своє функціонально визначене місце. У контексті нашого дослідження мова йде про врахування регіонального фактора, який можна розуміти як функцію конструювання педагогічного соціуму. У цьому плані краєзнавчі знання цілого ряду навчальних предметів інтегруються в певну професійну сферу знань майбутнього вчителя загальноосвітнього навчального закладу та способів його діяльності, яка охоплює дисципліни ппрофесійно-педагогічного циклу. Такий підхід дає змогу наповнити навчальні предмети, такі як “Вступ до спеціальності”, “Дидактика”, “Теорія виховання”, “Основи педагогічної творчості”, “Педагогічна майстерність”, “Історія педагогіки”, цікавим і змістовним регіональним (краєзнавчим) матеріалом. А це, у свою чергу, буде сприяти перетворенню навчальної діяльності в пошуково-дослідницьку з особистою зацікавленістю майбутнього вчителя в результатах своєї роботи. При такому підході викладачі можуть розраховувати на позитивні результати в розвитку творчих здібностей і мотивації майбутніх учителів до навчання, виховання та їх підготовленість до роботи з учнями.

Досвід нашої роботи у вищому педагогічному навчальному закладі дає підстави стверджувати, що досягнення цілей педагогічно-краєзнавчої діяльності оптимально можливе під час проходження майбутніми вчителями педагогічної практики, яка надає їм можливість для безпосереднього оволодіння цілісними зразками багатогранного регіонального педагогічного досвіду, завдяки чому педагогічна практика повинна стати неодмінним і повноцінним компонентом підготовки майбутнього вчителя до педагогічно-краєзнавчої діяльності.

Аналіз змісту професійної підготовки майбутніх учителів загальноосвітніх навчальних закладів показує, що цьому напряму підготовки не приділяють належної уваги. Недостатність спеціальних теоретичних напрацювань щодо визначення сутності, змісту й структури педагогічно-краєзнавчої діяльності суттєво ускладнює розробку викладачами вищих навчальних закладів методики підготовки майбутніх учителів до її проведення. Питання, пов’язані з підготовкою майбутнього вчителя до педагогічно-краєзнавчої діяльності, розкривають у дисциплінах психолого-педагогічного циклу фрагментарно, епізодично.

Аналіз сучасних наукових досліджень свідчить, що в теорії і практиці вищої педагогічної освіти накопичено значний досвід, який може стати основою вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів загальноосвітніх навчальних закладів до педагогічно-краєзнавчої діяльності, а саме: розвитку творчої активності особистості педагога (І.А. Зязюн, В.А. Кан-Калік, Н.В. Кічук, М.О. Лазарєв, О.М. Пехота, М.М. Поташник, І.О. Синиця, С.О. Сисоєва, В.О. Сластьонін, О.І. Щербаков та ін.); формуванню готовності майбутнього вчителя до різних видів педагогічної діяльності (В.К. Буряк, К.М. Дурай-Новакова, М.І. Дьяченко, Л.О. Кандилович, О.Г. Мороз, Л.С. Рибалко, Г.В. Троцько, Л.А. Філімонюк та ін.); загальні основи організації навчально-пізнавальної діяльності студентів засобами краєзнавства (О.С. Барков, І.Д. Бех, Н.В. Кузьміна, В.В. Обозний, П.Т. Тронько, Б.О. Чернов, М.Д. Ярмаченко та ін.), уведенню елементів краєзнавчої підготовки до змісту вищої педагогічної освіти (Г.В. Аверкієва, Л.П. Вовк, М.Б. Євтух, В.П. Іванов, Н.С. Побірченко, О.В. Сухомлинська, О.В. Терьохіна та ін.); питання використання краєзнавства в роботі з учнями різних вікових груп та шляхи впровадження в навчально-виховний процес загальноосвітньої школи краєзнавчого матеріалу, національної історико-

культурної спадщини (В.В. Бенедюк, М.Ю. Костриця, О.Ф. Кошолоп, М.П. Крачило, В.П. Круль, Т.М. Міщенко, Н.М. Огієнко, М.П. Откаленко, О.О. Пірожкова, І.В. Соколова, М.В. Соловей, М.Г. Стельмахович, В.В. Струманський, С.М. Танана, О.В. Тімець та ін.); історико-педагогічні питання шкільного краєзнавства (В.С. Бугрій, В.С. Курило, І.Т. Прус, Т.О. Самоплавська, К.Ф. Строев та ін.); загальні проблеми історичного (М.Б. Близнюк, Я.В. Вірменич, А.І. Карагодін, П.Т. Тронько та ін.) та літературного (Я.Ю. Голобородько) краєзнавства.

Мета статті – висвітлити причини, які актуалізували розробку проблем підготовки майбутніх учителів ЗНЗ до педагогічно-краєзнавчої діяльності.

Причинами, що актуалізували розробку проблем підготовки майбутніх учителів ЗНЗ до педагогічно-краєзнавчої діяльності, є: активний перегляд, переосмислення та об'єктивне висвітлення історико-педагогічного процесу в різних регіонах України; актуалізація гігантського виховного потенціалу "історії малої Батьківщини"; створення сприятливого психолого-педагогічного фону в освітніх закладах для формування всебічно, гармонійно розвиненої особистості.

Глибоке вивчення конкретного місцевого дає змогу дійти до об'єктивного загального, визначити спільне, виявити закономірність розвитку, створити наукову концепцію (Н.С. Побірченко). У педагогічній науці України утверджується регіональний підхід, що ґрунтується на висвітленні закономірностей розвитку національної освіти та педагогічної думки; на вивченні й використанні маловідомих, унікальних регіональних матеріалів (Л.Ц. Ваховський, С.Т. Золотухіна, В.С. Курило, Є.М. Хриков).

Опанування майбутніми вчителями особливостей педагогічно-краєзнавчої діяльності зумовлює ефективність їх підготовки до навчально-виховної, краєзнавчої роботи у школі, залучення їх до наукових досліджень; сприяє формуванню національної самосвідомості, розвитку творчого мислення; виховує патріотичні почуття; активізує громадянську позицію тощо. Особливої актуальності педагогічно-краєзнавча діяльність набуває в системі підготовки майбутніх учителів загальноосвітніх навчальних закладів, адже саме вчитель закладає у свої учнях основи духовності, культури, виховує любов до рідного краю, патріотизм.

З досвіду педагогічної роботи очевидно, що майбутні вчителі не готові до педагогічно-краєзнавчої діяльності, оскільки, на нашу думку, не мають відповідних знань, умінь та навичок. Це зумовлено відсутністю теоретико-методичних та практичних основ підготовки майбутніх учителів до педагогічно-краєзнавчої діяльності. У шкільній практиці організацію цієї складової професійної підготовки ускладнено такими чинниками, як: недостатнє науково-методичне забезпечення навчально-виховного процесу вищого навчального педагогічного закладу, відсутність ініціативи з боку викладачів, методистів та вчителів загальноосвітніх навчальних закладів до педагогічно-краєзнавчої діяльності.

Огляд науково-педагогічної літератури й дисертаційних робіт дає змогу констатувати, що проблема обґрунтування цілісного процесу підготовки майбутніх учителів загальноосвітніх навчальних закладів до педагогічно-краєзнавчої діяльності не була предметом системного вивчення. Отже, актуальність дослідження зумовлена відсутністю системи підготовки майбутніх учителів до цієї складової професійної підготовки.

Особливу увагу в підготовці вчителя до педагогічно-краєзнавчої діяльності необхідно приділяти вивченню історії освіти та культури, ознайомленню з досвідом роботи педагогів певного досліджуваного регіону.

Разом з тим у вітчизняній педагогіці відсутні наукові праці, в яких було б фундаментально обґрунтовано методологічні, загальнотеоретичні та методичні аспекти підготовки майбутніх учителів загальноосвітніх навчальних закладів до педагогічно-краєзнавчої діяльності, організації науково-дослідної, самостійної, індивідуальної, творчої роботи студентів. Недостатньо висвітленими залишаються питання формування в майбутнього вчителя національної самосвідомості, духовних потреб, громадянських якостей у підготовці до педагогічно-краєзнавчої діяльності, в основі якої лежить регіональний підхід. Вирішення названих завдань є важливим чинником впливу на рівень психолого-педагогічної підготовки як в умовах вищих педагогічних навчальних закладів усіх рівнів акредитації, так і з метою забезпечення самоосвітньої діяльності фахівців упродовж усього життя.

Отже, зроблені висновки зобов'язують звернути увагу на питання формування в майбутніх учителів таких якостей, як: рефлексія, адаптивні уміння до професійної діяльності в умовах регіону, залучення майбутніх учителів до педагогічної спадщини регіону. Педагогічно-краєзнавча діяльність майбутніх учителів загальноосвітніх навчальних закладів є пошуком і відкриттям нового знання у вивченні педагогічного минулого й сьогодення, має педагогічну спрямованість, оскільки у своїй структурі передбачає розуміння, усвідомлення педагогічних цілей, інтересів, ідеалів, переконань. Це розширює сферу індивідуальної професійно-педагогічної майстерності майбутнього вчителя й дає можливість вивчати та творчо застосовувати продуктивні методи й прийоми своїх колег в освітньому процесі.

У підготовці майбутнього вчителя педагогічно-краєзнавча діяльність має свою структуру, яка складається з низки взаємозумовлених змістових компонентів, оскільки вони розкривають суть її змісту. Так, діагностична складова полягає у вивченні довкілля рідної місцевості з притаманними йому особливостями; історії розвитку освіти рідного краю; аналізі та дослідженні педагогічного досвіду роботи вчителів у певному регіоні. Орієнтовно-прогностичний компонент педагогічно-краєзнавчої діяльності полягає у визначенні краєзнавчих цілей, змісту й методики навчально-виховної роботи за навчальними програмами на основі знань студентів щодо індивідуальних та вікових особливостей учнів, розвитку відносин між учнями в колективі. Конструктивно-проектувальна складова педагогічно-краєзнавчої діяльності майбутніх учителів полягає у відборі краєзнавчого матеріалу під час підготовки до уроків; виборі методів, прийомів, засобів краєзнавчої роботи. Організаційний компонент педагогічно-краєзнавчої діяльності спрямовано на попереднє планування власної поведінки майбутнім учителем у спільній краєзнавчій роботі з учнями. Комунікативно-стимулювальна складова педагогічно-краєзнавчої діяльності майбутнього вчителя полягає у встановленні невимушеного спілкування з учнями, в основу якого покладено гуманні відносини. Гностичний компонент педагогічно-краєзнавчої діяльності майбутнього вчителя спрямовано на постійне підвищення рівня педагогічної майстерності й культури за рахунок краєзнавчої самоосвіти. Розуміння дослідницької складової педагогічно-краєзнавчої діяльності майбутнім учителем полягає в постійному пошуку краєзнавчого матеріалу для роботи з учнями.

Видатний педагог В.О. Сухомлинський постійно підкреслював вплив місцевого матеріалу на виховання учнів під час вивчення рідної мови, оволодіння культурою усного мовлення й грамотного письма. Із цього приводу у роботі "Павлівська середня школа" він писав: "Я не уявляю викладання мови без похо-

дів і екскурсій по рідному краю, без споглядання картин природи, без виявлення почуттів у словах. На березі річки, у полі, біля нічного багаття, у курені під тихий шум осіннього дощу я вчу дітей висловлювати думки про те, що їх оточує. Радію, що моя любов до слова передається дітям, охоплює їх думки і почуття. Вони відчують красу, аромат, найтонші відтінки слова, складають оповідання-мініатюри про природу, пишуть вірші. Чуйність до краси слова – це величезна сила, що облагороджує духовний світ дитини” [7, с. 47].

У початкових класах наукові уявлення, поняття, знання в учнів значною мірою формують на основі чуттєвого сприймання навколишнього світу. І саме в цьому формуванні світосприйняття, на думку К.Ф. Строева, роль краєзнавчого матеріалу є провідною. Учитель навчає спостерігати за погодою, сезонними змінами у природі, аналізувати факти суспільного життя, записувати все це у свої щоденники спостережень. Водночас педагог повинен залучати учнів до посиленої трудової діяльності на користь школи в рідній місцевості. Із цього приводу автор зазначає: “Навколишнє життя в усіх його проявах є важливим джерелом знань школярів у молодших класах” [6, с. 6].

У своїх дослідженнях І.Т. Прус підкреслює значення краєзнавчого елемента, який органічно включається до уроків усіх шкільних предметів і виконує різноманітні дидактичні функції: “В одному випадку краєзнавчий матеріал сприяє збудженню пізнавального інтересу, стає засобом створення проблемних ситуацій. У другому – як засобом ілюстрації, унаочнення наукових ідей, що підлягають засвоєнню. В третьому – слугує засобом здійснення міжпредметних зв’язків” [5, с. 4].

У підготовці майбутнього вчителя до педагогічно-краєзнавчої діяльності ознайомлення з працями відомих краєзнавців, істориків, літераторів рідного краю має вирішальне значення. Так, яскравим прикладом позакласної та позашкільної краєзнавчої діяльності є вивчення студентами педагогічного досвіду відомого краєзнавця, письменника, педагога Північного Приазов’я – Олексія Яковича Огульчанського, юність і все подальше життя якого були пов’язані з вивченням і збереженням природних скарбів Приазов’я. О.Я. Огульчанський закінчив Бердянський педагогічний технікум і з вересня 1938 р. почав працювати науковим співробітником у Бердянському краєзнавчому музеї, де за його активною участю було створено відділ природи. Він на все життя захопився дослідницькою справою й прищепив інтерес до неї багатьом своїм вихованцям. З творами О.Я. Огульчанського студенти ознайомлюються під час лекційних, семінарських, практичних занять. Про плідну роботу педагога-дослідника, практика свідчать змістовні твори, які вчать учнів не тільки спостерігати за життям тварин, птахів, а й робити ті корисні, важливі речі, що виховують любов до природи, до рідного краю: повість “Як сплять дельфіни”, нарис “Записки краєзнавця”. Вчить дружбі, вірності “Пленники Леванта”. Навчає дослідницькій роботі повість “Вітрів Кут” тощо.

Висновки. Отже, педагогічно-краєзнавча діяльність студентів у навчально-виховній роботі вищого педагогічного закладу спрямована, по-перше, на систематичне встановлення міжпредметних зв’язків (історія, освіта, культура, педагогіка, історія педагогіки, географія, література, екологія тощо) під час дослідження історико-педагогічних явищ і процесів, що відбувались протягом століть у рідному краї. По-друге, студентам надається можливість реалізувати себе в організації та проведенні практичних і семінарських занять, що сприяє формуванню умінь та виробленню навичок самостійної роботи в дослідженні особливостей рі-

дного краю. У майбутніх учителів формується вміння вивчати й аналізувати передовий педагогічний досвід, працювати з літературними джерелами, архівними матеріалами. По-третє, ознайомлення з роботою позашкільних освітніх закладів, дитячих установ сприяє розвитку в студентів комунікативних здібностей. По-четверте, студенти під керівництвом педагога беруть участь у проведенні науково-практичних конференцій, написанні тез, доповідей, статей, організації ділових, рольових ігор, засідань круглих столів, зустрічей з освітянами рідного краю тощо.

Стаття не висвітлює всіх аспектів проблеми підготовки майбутніх учителів загальноосвітніх навчальних закладів до педагогічно-краєзнавчої діяльності. Проведена дослідницько-експериментальна робота дає можливість окреслити перспективи подальшої розробки теми, а саме: виявлення особливостей упровадження нових форм та методів підготовки майбутніх учителів до педагогічно-краєзнавчої діяльності та застосування визначених особливостей у сучасній українській вищій педагогічній школі.

Список використаної літератури

1. Левківський М.В. Відповідальність у структурі компетентності майбутнього вчителя / Михайло Васильович Левківський // Вісник Житомирського державного ун-ту ім. І. Франка. – 2003. – № 13. – С. 9–12.
2. Матіяш В.В. Педагогічне краєзнавство: сутність, принципи, джерела / Валентина Василівна Матіяш // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2003. – № 5. – С. 111–120.
3. Педагогіка. Інтегрований курс теорії та історії : у 2 ч. / за ред. А.М. Бойко. – К. : ВІПОЛ ; Полтава : АСМІ, 2004.
4. Побірченко Н.С. Педагогічне краєзнавство: теоретико-методологічний аспект / Н.С. Побірченко // Педагогічна і психологічна наука в Україні : збірка наукових праць : у 5 т. – 2003. – Т. 1. – С. 79–87.
5. Прус И.Т. Краеведческая работа в школе / Иван Терентьевич Прус. – К. : Рад. школа, 1984. – 112 с. – С. 4.
6. Строев К.Ф. Краеведение / Константин Федосеевич Строев. – М., 1974. – С. 6.
7. Сухомлинський В.О. Павлівська середня школа : вибрані твори / В.О. Сухомлинський, 1977. – Т. 4. – С. 47.

Стаття надійшла до редакції 11.01.2013.

Шумилова И.Ф. Подготовка будущего учителя общеобразовательного учебного заведения к педагогически-краеведческой деятельности как актуальная педагогическая проблема

В статье раскрываются причины, которые актуализировали разработку проблем подготовки будущего учителя общеобразовательной школы к педагогически-краеведческой деятельности.

Ключевые слова: педагогически-краеведческая деятельность, подготовка будущего учителя общеобразовательной школы к педагогически-краеведческой деятельности.

Shumilova I. Preparation of future teachers of secondary school for teaching local history, current activities as a pedagogical problem

The author reveals the reasons that actualized the development problems of the preparation of the future teachers of secondary schools for teaching activities, local history.

Key words: pedagogical and local history work, the preparation of future school teachers for teaching activities, local history.